

Boštjan KERBLER
 Ajda ŠEME
 Miriam HURTADO MONARRES
 Richard SENDI

Primerjava kakovosti bivanja v socialističnih in postsocialističnih večstanovanjskih soseskah

V času socializma je množična proizvodnja standardiziranih gradbenih materialov ponujala razmeroma hiter, stroškovno ugoden in dokaj učinkovit pristop za zadovoljevanje velikega povpraševanja po stanovanjih, potrebnih za hitro rastoče mestno prebivalstvo. Zato je v tem času potekala gradnja velikih večstanovanjskih sosesk. Ta vrsta gradnje se je v Sloveniji končala po razpadu Jugoslavije ter z uvedbo novega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema. Prehod v tržno usmerjeno gospodarstvo je prinesel nove izzive, vključno s spremembami na področju stanovanjske gradnje. V primerjavi s socialističnim obdobjem se je koncept večstanovanjske soseske v postsocialističnem obdobju precej spremenil. Na podlagi teoretične predpostavke, da je stanovanje dobrina, ki pomembno vpliva na kakovost življenja prebivalcev in njihove družbene vrednote, izhaja članek iz hipoteze, da so se s prehodom v tržno gospodarstvo spremenili tudi pričakovanja in vrednote prebivalcev glede kakovosti bivanja, zaradi

česar so velike večstanovanjske soseske iz socialističnega časa zanje manj privlačne za bivanje. V članku zato primerjamo mnenja stanovalcev o kakovosti bivanja v socialističnih in postsocialističnih večstanovanjskih soseskah v Sloveniji. Predstavljena je celovita analiza podatkov, zbranih z anketiranjem, dopolnjena z mnenji stanovalcev, pridobljenimi s fokusnimi skupinami. V zaključku so oblikovani smernice in priporočila za ustrezno prenavo večstanovanjskih sosesk iz socialističnega obdobja in za načrtovanje novih večstanovanjskih naselij za zagotavljanje želene kakovosti bivanja.

Ključne besede: kakovost bivanja, večstanovanjske soseske, socialistično obdobje, postsocialistično obdobje, primerjalna analiza, smernice

1 Uvod

Po drugi svetovni vojni so po vsej Evropi (tudi v Jugoslaviji) začeli graditi velike večstanovanjske soseske z visoko gostoto zazidave in poselitve. Po mnenju Richarda Türkingtona idr. (2004) ter Roba Rowlandsa idr. (2009) so bili glavni razlogi za to: (a) potreba po reševanju in blaženju povpraševanja po stanovanjih, ki je nastalo zaradi vojne škode, (b) slabe stanovanjske razmere in rast prebivalstva, (c) večja vloga države pri zagotavljanju stanovanj, zlasti pri financiranju njihove gradnje, (č) modernistični pogled na to, kaj velja za dobro stanovanjsko arhitekturo in dobro bivalno okolje, in (d) politična podpora gradnji velikih večstanovanjskih sosesk, ki jo je večinoma zagotavljala država.

Velike večstanovanjske soseske so bile zgrajene po zamislih, ki so jih razvili na Mednarodnem kongresu moderne arhitekture (fra. *Congrès internationaux d'architecture moderne*, v nadaljevanju: CIAM). CIAM, ki je bil že pred vojno vplivna

organizacija, je videl v arhitekturi gospodarsko in politično orodje, ki ga je mogoče uporabiti za izboljšanje sveta z načrtovanjem stavb in urbanističnim načrtovanjem. Osnovno načelo gibanja je bilo, da je mogoče socialne probleme mest rešiti s strogim funkcionalnim ločevanjem stanovanjskih območij in preselitvijo prebivalcev v visoke stanovanjske bloke z velikimi zelenimi površinami med njimi. Stanovanjska območja so bila samozadostna, saj so vanje vključevali vse potrebne storitve in infrastrukturo (Hess idr., 2018). Velike večstanovanjske soseske, zgrajene po teh načelih, so tako veljale za simbol sodobnosti in so bile namenjene izboljšanju bivalnih razmer prebivalcev (Monclús in Díaz Medina, 2016). Zaradi njihove funkcionalnosti so jih različni družbeni razredi poimenovali »funkcionalna mesta« (De Dekker idr., 2005).

Po mnenju Anne Power (1999) je bila med glavnimi razlogi za priljubljenost velikih večstanovanjskih sosesk gospodar-

ska prednost, ki naj bi jo nudil tovrsten način gradnje. Velike večstanovanjske soseske so namreč večinoma zgrajene iz montažnih gradbenih materialov. Industrijska proizvodnja standardnih stavbnih enot je razmeroma hitro, poceni in dokaj učinkovito zagotavljala veliko število stanovanj, potrebnih za zadovoljevanje potreb hitro rastočega mestnega prebivalstva (Knorr-Siedow, 1996). Poleg tega, da je imela država preprost dostop do poceni zemljišč na obrobju velikih mest, je obstajalo tudi prepričanje, da so montažne stanovanjske stolpnice gospodarne, zlasti če so bile večkrat ponovljene na eni lokaciji. Stroški gradnje naj bi se še dodatno zmanjšali z uporabo standardiziranih konstrukcijskih prvin, ki so bile v velikem številu dobavljene na gradbišče in enako vgrajene v veliko število stavb. To je seveda pomenilo, da so se vse napake, ki so se pojavile pri načrtovanju in gradnji teh stanovanjskih sosesk, večkrat ponovile.

Poleg teh pomanjkljivosti so značilni negativni vidiki velikih večstanovanjskih sosesk tudi fizični in ekološki problemi ter gospodarske, stanovanjske, socialne in druge težave, na katere so strokovnjaki v Zahodni Evropi začeli opozarjati že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Turkington idr., 2004; Murie idr., 2003; De Decker & Newton, 2009; Bolt, 2018). Fizični in okoljski problemi so povezani z monotonim videzom stanovanjskih stavb, veliko gostoto pozidave, poseganjem v zelena območja, slabo oblikovanimi, neurejenimi ali nedokončanimi javnimi in zelenimi površinami, uporabo onesnaževal (na primer azbesta) ter poceni in netrajnostnimi gradbenimi materiali (Musterd idr., 2017; Bolt, 2018; Hess idr., 2018). Gospodarski in stanovanjski (finančni) problemi so povezani z visokimi stroški vzdrževanja in energije, ki so posledica uporabe manj trajnostnih gradbenih materialov in prezgodnjega propadanja delov stavb (na primer fasad in strešnih konstrukcij) že po kratkem času, višjimi stroški infrastrukture in prevoza na delo (Priemus in Metselaar, 1992; Hegedüs idr., 1996; De Dekker in Van Kempen, 2004). Socialni problemi se pojavljajo predvsem zaradi velike koncentracije nekaterih manjšinskih skupin in ekonomsko prikrajšanih gospodinjstev (Van Kempen idr., 2005).

Zaradi naštetega se je v Zahodni Evropi gradnja takih stanovanjskih kompleksov ustavila že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, v Vzhodni in Srednji Evropi, kjer so po drugi svetovni vojni večinoma vladali socialistični politični režimi, pa se je nadaljevala do konca osemdesetih let. V Srednji in Vzhodni Evropi sestavljajo stanovanja v okviru velikih večstanovanjskih sosesk od 20 do 40 odstotkov celotnega stanovanjskega fonda, v Zahodni Evropi pa le od 3 do 7 odstotkov (Dimitrovska Andrews in Sendi, 2001; Temelová idr., 2010). Visok odstotni delež je značilen tudi za Slovenijo, ki je bila od konca druge svetovne vojne do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja del socialistične Jugoslavije. Tak način gradnje se je pri nas

končal šele po razpadu države ter uvedbi novega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema.

V začetku devetdesetih let so države Srednje in Vzhodne Evrope opustile politični sistem socialističnega planskega gospodarstva in ga nadomestile s sistemom tržnega gospodarstva. To je vplivalo tudi na stanovanjsko politiko in stanovanjsko gradnjo. Med najpomembnejšimi spremembami je bila ukinitve vloge države pri množičnem zagotavljanju stanovanj. Ta ukrep je pomenil, da se je končala gradnja velikih večstanovanjskih sosesk. Modele stanovanjske gradnje CIAM-a je nadomestilo novo prostorsko načrtovanje, prednostni nalogi katerega sta bila boljše izkoriščanje ter boljša raba prostih in neprimerno izkoriščenih zemljišč znotraj naselij, kot so opuščena zemljišča, industrijski kompleksi itd. V nasprotju s socialističnim obdobjem so se na trgu množične stanovanjske gradnje pojavili zasebni investitorji (Sendi in Kerbler, 2021), ki nenehno iščejo proste površine, ki bi jih lahko uporabili za novo »točkovno« stanovanjsko gradnjo (Sendi idr., 2009). Oblikovanje večstanovanjskih sosesk in arhitektura stavb sta se zato močno spremenila. Naloga zasebnega investitorja je namreč zgraditi stanovanjski blok na prostoru, ki je na voljo za novo gradnjo, medtem ko odprte zelene površine in družbena infrastruktura niso več obvezen sestavni del zasnove večstanovanjskih sosesk. Prejšnje večstanovanjske soseske s stolpniciami in veliko gostoto poselitve, zgrajene na zelenih površinah, so kmalu nadomestili novi tipi stanovanjskih stavb, ki so bile nižje ter so imele manjše število stanovanjskih enot in s tem manjšo gostoto poselitve. Nove oblike stavb so postale prijetnejše za bivanje. Ker so zgrajene znotraj mesta ali obstoječe urbane strukture, omogočajo prebivalcem, da se povežejo z obstoječo urbano infrastrukturo, kar jim daje občutek večje urbanosti. Boljši bivalni standard nudi tudi večja površina stanovanj. Glede na statistične podatke (glej Statistični urad Republike Slovenije, 2012) so ta stanovanja v povprečju večja (75 m²) od stanovanj iz socialističnega obdobja (55 m²). Poleg razmeroma večje velikosti stanovanj so stanovanja, ki so jih zgradili zasebni investitorji, praviloma tudi kakovostnejša glede uporabljenih gradbenih materialov ter sodobne zasnove in razporeditve prostorov (na primer velika dnevna soba, povezana z jedilnico in kuhinjo). To je privedlo do določenega izboljšanja stanovanjskih standardov in razširitve ponudbe stanovanj (Sendi in Kerbler, 2021).

Vse to pomeni, da izraz stanovanjska soseska po prehodu iz socialističnega gospodarstva v tržno opisuje popolnoma drugačno obliko stanovanj v primerjavi z obdobjem pred spremembo družbenopolitičnega ali gospodarskega sistema (Sendi in Kerbler, 2021). Zato sta v tem članku opredeljeni dve značilni obliki skupinskega bivanja. Množična večstanovanjska naselja, ki so bila zgrajena od konca druge svetovne vojne do konca osemdesetih let 20. stoletja (1945–1990), imenujemo *socialistične večstanovanjske soseske* ali *starejše večstanovanjske*

Slika 1: (a) Socialistična večstanovanjska soseska S-23 v Mariboru in (b) postsocialistična večstanovanjska soseska Devana Park I v Ljubljani (foto: (a) Ajda Šeme in (b) Boštjan Kerbler).

soseske. Večstanovanjska naselja, zgrajena po prehodu v tržno gospodarstvo (leta 1991 in pozneje), pa postsocialistične večstanovanjske soseske oziroma novejšje večstanovanjske soseske.

Članek izhaja iz hipoteze, da so spremenjene družbene okoliščine, značilne za postsocialistično obdobje, prebivalcem prinesle nova pričakovanja glede kakovosti bivanja. To (lahko) pomeni, da so večstanovanjske soseske iz socialističnega obdobja postale manj privlačne za bivanje, saj imajo prebivalci zaradi spremenjenih vrednot večja pričakovanja glede kakovosti bivanja oziroma zahteve po boljšem stanovanjskem standardu in boljši kakovosti bivalnega okolja. Ta hipoteza temelji na obravnavi stanovanja kot dobrine s fizičnimi in vsebinskimi značilnostmi, ki so pomembni kazalniki njegove uporabne vrednosti oziroma ključni kazalniki za merjenje morebitnih sprememb družbenih vrednot prebivalcev, ki se kažejo v njihovem razumevanju, dojemanju in potrebah glede kakovosti življenja (Klemenčič, 1985).

2 Metode

Podatki so bili pridobljeni na podlagi telefonske ankete (metoda CATI), ki je bila med majem in junijem 2022 izvedena v večstanovanjskih soseskah v Ljubljani in Mariboru. Vprašalnik je bil oblikovan na podlagi teoretičnih spoznanj o kakovosti bivanja v večstanovanjskih soseskah ter o zadovoljstvu, željah in potrebah stanovalcev, ki živijo v njih. Z vprašalnikom smo merili zadovoljstvo stanovalcev ter njihova mnenja, zaznave, norme in vrednote, povezane s kakovostjo stanovanj in življenja stanovalcev v socialističnih in postsocialističnih večstanovanjskih soseskah. Vprašalnik je sestavljalo 94 vprašanj, od katerih je bila večina oblikovana v obliki petstopenjske Likertove lestvice, pri čemer je ocena ena pomenila najnižjo stopnjo zadovoljstva, ocena pet pa najvišjo. V raziskavi smo proučili tudi stopnjo navezanosti stanovalcev na njihove večstanovanjske soseske in možnosti za njihovo preselitev, kar pa ni vključeno v ta članek.

V raziskavo je bilo vključenih 700 izpolnjenih anket, kar sestavlja vzorec stanovanj in stanovalcev, ki živijo v socialističnih in postsocialističnih stanovanjskih soseskah. Vzorec obsega 1,2 odstotka vseh stanovanj, določenih za vzorčenje. Glede na obdobje izgradnje večstanovanjskih sosesk vključuje vzorec 613 anketirancev (87,6 odstotka), ki živijo v stavbah iz socialističnega obdobja, in 87 anketirancev (12,4 odstotka), ki prebivajo v stavbah iz postsocialističnega obdobja. V večstanovanjskih soseskah iz obeh obdobj sta bili dve tretjini anketirancev ženskega spola. Starost anketirancev je bila od 24 do 96 let. Anketiranci v socialističnih večstanovanjskih soseskah so tam živeli dalj časa (35,1 leta) kot tisti v postsocialističnih (18,5 leta). Anketiranci, ki so živeli v stanovanjih iz socialističnega obdobja, so pogosteje lastniki svojih stanovanj (91 odstotkov) kot tisti, ki živijo v stanovanjih iz postsocialističnega obdobja (77,9 odstotka) (preglednica 1).

Po izvedbi anketiranja so s stanovalci iz obeh tipov večstanovanjskih sosesk novembra in decembra 2022 potekali še razgovori v fokusnih skupinah. Izjave udeležencev fokusnih skupin dopolnjujejo ugotovitve anketne raziskave, predstavljene v članku.

3 Rezultati

3.1 Zadovoljstvo z bivanjem

Zadovoljstvo z bivanjem smo merili za štiri ključne vidike večstanovanjskih sosesk: (a) stanovanja, (b) večstanovanjske stavbe, (c) zunanje grajeno okolje in (č) storitve. Kot so pokazali rezultati, so prebivalci ne glede na stanovanjsko sosesko

Preglednica 1: Opisne statistike vzorca glede na tip večstanovanjske gradnje

Spremenljivka	Socialistična gradnja	Postsocialistična gradnja
Stanovanjski status (v odstotnih deležih)		
lastnik/solastnik	91,0	77,9
najemnik	7,2	18,6
drugo	1,8	3,5
Spol (v odstotnih deležih)		
moški	34,4	31,4
ženska	65,6	68,6
Izobrazba (v odstotnih deležih)		
osnovna šola	5,1	1,2
specializirana srednja šola	7,3	1,2
srednja šola	41,9	22,1
visoka šola ali univerza	45,7	75,6
Povprečno število članov gospodinjstva	1,9	2,2
Povprečen čas bivanja v soseski (v letih)	35,1	18,5
Povprečna starost anketirancev (v letih)	68,2	64,8
Povprečni dohodek (v evrih)	1.876,59	2.507,49

Opomba: Neodgovorjena vprašanja (manjkajoče vrednosti) in odgovori »ne vem« niso vključeni.

sko zadovoljni z vsemi ključnimi vidiki stanovanjskih sosesk. Vendar je podrobnejša analiza pokazala, da so znotraj ključnih vidikov primerjanih tipov večstanovanjskih sosesk večje razlike pri ocenjevanju posameznih sestavnih delov.

4.1.1 Stanovanja in večstanovanjske stavbe

Stanovalci obeh tipov večstanovanjskih sosesk so zadovoljstvo s posameznimi prvinami stanovanja ocenili višje kot pri večstanovanjskih stavbah (preglednica 2). Vendar pa hipotezo potrjuje le ocena zadovoljstva z večstanovanjskimi stavbami. Pri stanovanjih so namreč stanovalci obeh tipov večstanovanjskih sosesk na splošno enako zadovoljni s svojimi stanovanji (povprečna ocena 4,42), povprečna ocena zadovoljstva z vsemi ocenjevanimi sestavnimi deli večstanovanjskih stavbah pa je različna, in sicer znaša pri postsocialističnih večstanovanjskih soseskah 4,03, pri socialističnih pa 3,95. Najpomembnejša razlika v zadovoljstvu, ki je tudi statistično značilna, je pri notranji ureditvi in videzu večstanovanjskih stavb. Stanovalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk so to prvino v povprečju ocenili s 4,19, prebivalci socialističnih pa s povprečno oceno 3,85. Prvi bolj ocenjujejo tudi vzdrževanje, zunanjo ureditev in splošno zadovoljstvo z večstanovanjskimi stavbami. Zanimivo pa je, da so prebivalci starejših večstanovanjskih sosesk bolj zadovoljni s kakovostjo gradnje:

Jst sm na splošno zadovoljen z življenjem na Prulah tut če je iz petdesetih let blok, so bli tut kvalitetno zidani, je fajn no. (Oseba LJ1_1, moški, 56 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Recimo pr ns se pojavlja, k to so bloki k so bli takrat zgrajeni in ni slabo narjen, to se prav maš pogled na dve strani /.../ (Oseba 4, ženska, 75 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Zanimivo je tudi, da so stanovalci obeh tipov večstanovanjskih sosesk enako zadovoljni z velikostjo stanovanj, čeprav je povprečna velikost stanovanj v soseskah iz postsocialističnega obdobja večja (74 m²) v primerjavi s tistimi iz socialističnega (63,6 m²). To prvino so stanovalci obeh tipov večstanovanjskih sosesk ocenili tudi najvišje med vsemi ocenjevanimi sestavnimi deli stanovanj in večstanovanjskih stavb.

Js sm pa zelo zadovoljna. Stanovanje je sicer zdej prevelko, k sva sama dva z možem pa absolutno ne rabva, ampak samo stanovanje, kot enota, obnovljeno, okna, vse tako urejeno po meri najini, je v redu. (Oseba 5, ženska, 56 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

4.1.2 Zunanje grajeno okolje

Tudi pri zunanjem grajenem okolju se je izkazalo, da so z njim bolj zadovoljni prebivalci večstanovanjskih sosesk iz postsocialističnega obdobja, kar prav tako potrjuje hipotezo. Zunanje grajeno okolje smo razdelili v tri skupine. Anketiranci so ocenjevali njegove splošne značilnosti, prometno ureditev in poti v njem. Stanovalci novejših večstanovanjskih sosesk so v povprečju vse tri skupine ocenili bolj kot tisti v starejših (povprečna ocena 4,04 proti 4,00, 3,76 proti 3,53 in 4,14 proti 3,89).

Preglednica 2: Zadovoljstvo s stanovanjem in večstanovanjsko stavbo glede na tip večstanovanjske gradnje (povprečje)*

Vidiki sosesk in njihove prvine	Socialistična gradnja	Postsocialističnogradnja
Stanovanje		
udobnost	4,38	4,40
vzdrževanost	4,30	4,35
velikost	4,42	4,44
razporeditev sob	4,37	4,31
število sob	4,17	4,12
splošno zadovoljstvo s stanovanjem	4,42	4,42
Večstanovanjska stavba		
kakovost gradnje	3,91	3,84
vzdrževanje	3,99	4,06
energetska učinkovitost	3,84	3,83
zunanj izgled stavbe	4,07	4,13
notranji izgled stavbe (stopnice, hodnik, dvigalo, itd.)**	3,85	4,19
splošno zadovoljstvo s stavbo	4,06	4,15

Opombe: * lestvica 1–5 (1 = sploh nisem zadovoljen, 5 = zelo zadovoljen); neodgovorjena vprašanja (manjkajoče vrednosti) in odgovori »ne vem« niso vključeni; ** t-test neodvisnih vzorcev za ugotavljanje statistično pomembnih razliko med socialističnimi in postsocialističnimi večstanovanjskimi soseskami ($p \leq 0,05$).

Glede splošnih značilnosti je najpomembnejša razlika v zadovoljstvu pri splošni urejenosti (preglednica 3). Prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk so to ocenili s povprečno oceno 3,90, prebivalci postsocialističnih pa s 4,18. Razlika je tudi statistično pomembna. V postsocialističnih večstanovanjskih soseskah so prebivalci bolj zadovoljni tudi z videzom, varnostjo, mirnostjo in čistočo. Vendar je treba poudariti, da so te značilnosti podobno visoko ocenili tudi prebivalci starejših večstanovanjskih sosesk. Varnost je bila v obeh primerih ocenjena najvišje (tj. 4,22 v starejših večstanovanjskih soseskah in 4,28 v novejših).

V našem bloku, ane, je /.../ mislm v naših blokkih je nek prostor, levo od vhoda, ane, ki ji bil namenjen za smeti in včasih očitno ni blo tok embalaže in tisto je popolnoma premejhno ane, in zdej je treba zunej zagotovit nekje prostor za smeti. (Oseba 3, ženska, 55 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Ene par je takih k se jih ne prime. Stoji, ma na povodcu tistga kužka, gleda okoli, gre naprej. (Oseba 5, ženska, 66 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Zelene površine so bile podobno visoko ocenjene, vendar so z njimi bolj zadovoljni prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk. Njihova ocena zelenih površin je tudi najvišja med vsemi ocenjevanimi splošnimi značilnostmi zunanjega grajenega okolja (povprečna ocena 4,29).

Če izhajam iz svojga, Litostrojskih, med Celovško in železniško progo je veliko zelenic. Veliko dreves. (Oseba 6, moški, 76 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

No, jaz sem pa s Fužin /.../ Zelenja je ogromno /.../ dreves ogromno, velika so že. Tko, to. (Oseba 3, ženska, 55 let, socialistična večstanovanjska soseska)

Najnižje so bili ocenjeni gostota gradnje, otroška igrišča in drugi zunanji javni prostori. Vendar je bilo v socialističnih večstanovanjskih soseskah ugotovljeno večje zadovoljstvo z gostoto pozidave in otroškimi igrišči. Še posebej velika razlika je pri zadovoljstvu z otroškimi igrišči. Stanovalci novejših večstanovanjskih sosesk so to prvino ocenili s povprečno oceno 3,67, prebivalci starejših pa s 3,91.

Recimo med bloki je tu zelo malo prostora, med stolpiči /.../ in dejansko je mal utesnjenosti. (Oseba LJ1_5,

ženska, 51 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

S stanovanjem smo zelo zadovoljni, bivanje notr je odlično. Problem je s samo sosesko. Mamo tut težave z žogo, pač z igriščem. Postavl pač so igrišča znotraj, vendar ko so razmišljaj, niso razmišljaj, da moreš nekako to igrišče zvočno izolirat pred ostalimi, z ostalimi in so neka nizka drevesa, pač moderna, ampak ne z namenom uporabnosti, ampak z namenom izgleda in pa tut nekega, nekih standardov, ki bi mogl bit /.../ In zarad tega imamo potem tut težave, ker je to veliko naselje in moderno, novo naselje in se je velik ljudi priselilo pač z različnih socialnih okolji, zato se potem zdej tut stanovalci pritožujejo. (Oseba LJ1_2, moški, 33 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Že v prvem letu [po začetku vseljevanja v večstanovanjsko sosesko, op. av.] čez dva tisoč pritožb zarad hrupa in potem arhitekti, kako so si oni zamislj to naselje. Ker na sredini je v bistvu, ne vem deset krat deset metrov je to beton in potem petdeset metrska klop za druženje /.../ Recimo, da ne bi blo betona, ampak da bi blo mal trave pa tko pač. To bi blo funkcionalno. Tko da v bistvu, ta nova naselja so tko narejena, točn tko padla so iz neba /.../ parka nobene-ga, dokler niso Nove Žale zgradil niti ene klopce ni blo v naselju. (LJ1_4, ženska, 51 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Socialistične gradnje imele neki občutek za skupnosti, da so imele neke skupne prostore, igrišča, odprte prostore, zdej tega pač ni več /.../ Naša dvorišča so pa odprta, mislim igrišča, v starih soseskah. Se pravi dejansko se nisi imel kje usest in dejansko so z drugih naselji hodil v naše naselje, da so sedel /.../ Katastrofa res. (Oseba LJ1_1, moški, 56 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Podobno kot pri splošnih značilnostih so stanovalci postsocialističnih sosesk tudi bolj zadovoljni s prometno ureditvijo, kar je v skladu s hipotezo. Vendar je treba poudariti, da je razlika statistično značilna le v primeru parkirnih mest, pri čemer je povprečna ocena za oba tipa večstanovanjskih sosesk nizka. Prebivalci novejših večstanovanjskih sosesk so to prvino ocenili s povprečno oceno 3,28, prebivalci starejših pa z 2,61 (preglednica 3). To je tudi najnižja povprečna ocena zadovoljstva s prvini, ocenjevanimi v raziskavi.

Parkirni prostori so problem. Ker je to blo zgrajeno za malo avtomobilom. Ko sem jaz prišla so bili trije avtomobili, zdaj jih pa nimamo več kam postaviti. (Oseba 2, ženska, 80 let, Maribor, socialistična večstanovanjska soseska)

Slika 2: (a) Zelene površine v (a) socialistični večstanovanjski soseski Štepanjsko naselje v Ljubljani in (b) postsocialistični večstanovanjski soseski Zelene Jarše v Ljubljani (foto: Boštjan Kerbler)

Nekdaj je bilo oziroma še pred parimi mesci, da so lahko avtomobili, je bilo na pločniku na eni strani, je bila možnost parkiranja, potem so to oklestili, tako da zdaj ni nikjer, vse v redu in pločniki so namenjeni pešcem ane, pol se pa dogaja po drugi strani, ne, da se tam po kakšnih zelenih parkira in potem pa spet ne vodi nikamor. Tako ne. Mogoče tak tipičen primer je na Teznu, Kidričeva ulica, ne, kjer so tiste stare stanovanjske hiše, 50-ta al pa 60-ta leta. (Oseba 1, moški, 40 let, Maribor, socialistična večstanovanjska soseska)

V obeh tipih večstanovanjskih sosesk je bila nizko ocenjena tudi gostota prometa, vendar so s to prvino nekoliko bolj zadovoljni prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk (povprečna ocena 3,56 proti 3,50). Ocenjene so bile tudi prometne povezave z drugimi deli mesta. Prebivalci obeh tipov večstanovanjskih sosesk so to prvino ocenili zelo visoko, bolj zadovoljni pa so z njo stanovalci starejših večstanovanjskih naselij (povprečna ocena 4,49 proti 4,45). V nasprotju z anketiranci so imeli udeleženci fokusnih skupin v obeh obrav-

Slika 3: (a) Pomanjkanje parkirnih mest v socialistični večstanovanjski soseski Litostrojski bloki v Ljubljani in (b) vhod v podzemno garažo v postsocialistični večstanovanjski soseski Atrium v Ljubljani (foto: (a) Ajda Šeme in (b) Boštjan Kerbler).

Slika 4: Ureditev pešpota v (a) socialistični večstanovanjski soseski S-23 v Mariboru in (b) v postsocialistični večstanovanjski soseski Novi vrtovi v Mariboru (foto: Boštjan Kerbler)

navanih tipih večstanovanjskih sosesk v Ljubljani drugačne izkušnje glede povezanosti večstanovanjskih sosesk z drugimi deli mesta:

Tuki je problem povezanosti sosesk z mestom. Ne vem, kako imate ostale soseske, jst Lublane ne poznam tok, prej sm [nerazumljivo, op. av.] uporabljala mestni promet, se ne morem navadit. Jst rabim z avtom do mesta deset minut, z avtobusom, da pridem do postaje, pa pol, če grem do službe rabim 40 minut. To je preveč, to je, pol ure jst zgubim če grem z mestnim prometom. Se prav tuki ste rekli, mestni promet, tako kot je urejen, je lahko ta rumen pas, ampak to gre vse prepočasi ane. (Oseba LJ1_10, ženska, 54 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Sej je isti [mestni promet, op. av.], kot je bil dvajset let nazaj sam, da je zdej deset krat več sosesk, ne. (Oseba LJ1_3, moški, 46 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Pa slabši vozni časi. (Oseba LJ1_9, moški, 46 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Ja, mislim al pa isti ane, ista frekvenca. S tem da se vse zafla še preden pride do tretje postaje. (Oseba LJ1_3, moški, 46 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

In trenutno živim v novem naselju, in sicer v neprofitnem stanovanju. Mislim stavbo, vse je super, mamo garaže, parkirišče velik, povezave so take kot so, mislim jst se z busom ne vozim, vem pa tisti, ki se vozijo pa majo težavo, ker so samo dve linije, pa še to vozijo na uro al dve uri tk de to je problem. (Oseba LJ1_4, ženska, 51 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Glede ureditev poti so prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk izrazili večje zadovoljstvo z vsemi ocenjenimi sestavnimi deli. Pri zadovoljstvu s pločniki so tudi statistično značilne razlike (preglednica 3). Povprečna ocena zadovoljstva s to prvino je v novejših večstanovanjskih soseskah 4,36,

Preglednica 3: Zadovoljstvo z zunanjim grajenim okoljem glede na tip večstanovanjske gradnje (povprečje)*

Vidiki sosesk in njihove prvine	Socialistična gradnja	Postsocialistična gradnja
Splošne značilnosti		
splošna urejenost**	3,90	4,18
gostota pozidave	3,87	3,77
videz	4,00	4,08
varnost	4,22	4,28
mir	4,04	4,10
čistoča	3,98	4,11
zelene površine	4,29	4,21
otročka igrišča	3,91	3,67
druge zunanje javne površine	3,80	3,94
Urejenost prometa		
prometna povezanost z drugimi deli mesta	4,49	4,45
gostota prometa	3,50	3,56
zadostnost parkirnih mest**	2,61	3,28
Urejenost poti		
sprehajalne poti	4,12	4,26
kolesarske poti	3,61	3,79
pločniki**	3,94	4,36

Opombe: * lestvica 1–5 (1 = sploh nisem zadovoljen, 5 = zelo zadovoljen); neodgovorjena vprašanja (manjkajoče vrednosti) in odgovori »ne vem« niso vključeni; ** t-test neodvisnih vzorcev za ugotavljanje statistično pomembnih razliko med socialističnimi večstanovanjskimi soseskami in postsocialističnimi ($p \leq 0,05$).

v starejših pa 3,96. Prebivalci obeh tipov večstanovanjskih sosesk so manj zadovoljni s kolesarskimi stezami (povprečna ocena 3,61 v starejših večstanovanjskih soseskah in 3,79 v novejših), vendar pa so bolj zadovoljni s pešpotmi (povprečna ocena 4,12 proti 4,26).

Kolesarjenje bi se dalo bistveno bolj spodbujati, ampak kolesarske steze bi mogle biti 3 metre široke, ne pa 50 centimov. (Oseba LJ1_1, moški, 56 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

4.1.3 Storitve

Rezultati zadovoljstva stanovalcev s storitvami, ki so na voljo v večstanovanjskih soseskah, ne potrjujejo hipoteze. Prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk so namreč v povprečju izrazili večje zadovoljstvo s storitvami kot stanovalci v postsocialističnih (povprečna ocena 4,09 proti 4,01). Kar 11 od 15 ocenjevanih prvin so stanovalci starejših večstanovanjskih

sosesk ocenili višje kot prebivalci novejših. Pri treh se odgovori statistično značilno razlikujejo glede na obdobje izgradnje večstanovanjskih sosesk. Ti sestavni deli so šole, vrtci in trgovine z živili. Prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk so šole in vrtce ocenili z najvišjima povprečnima ocenama med vsemi ocenjevanimi prvinami storitev, in sicer s povprečno oceno 4,64 za vrtce in 4,59 za šole. Hkrati je najpomembnejša razlika v oceni zadovoljstva povezana s trgovinami z živili. Prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk so to storitev ocenili s povprečno oceno 4,52, stanovalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk pa z oceno 4,01. Med osmimi drugimi storitvami, s katerimi so prebivalci starejših večstanovanjskih sosesk bolj zadovoljni v primerjavi stanovalci v novejših večstanovanjskih soseskah, so javni prevoz, pošta, banka, prehranske storitve, storitve osebne nege, cerkev oziroma prostor za bogoslužje, knjižnica in prostčasne dejavnosti. Pomembna razlika v zadovoljstvu se je pokazala zlasti pri povprečni oceni zadovoljstva glede dostopnosti knjižnic, in sicer 3,77 pri novejših večstanovanjskih soseskah in 4,01 pri starejših.

Preglednica 4: Zadovoljstvo z dostopnostjo storitev v večstanovanjskih soseskah glede na tip večstanovanjske gradnje (povprečje)*

Storitve	Socialistična gradnja	Postsocialistična gradnja
javni prevoz	4,33	4,23
šola**	4,59	4,33
vrtec**	4,64	4,29
lekarna	4,45	4,54
pošta	4,08	4,01
banka	3,91	3,89
živilska trgovina**	4,52	4,01
zdravstveni dom	3,89	4,01
zobozdravstvena ambulanta	3,57	3,66
prehranske storitve (npr. restavracija, kavarna)	4,06	4,01
storitve osebne nege (npr. frizer)	4,32	4,28
kulturne storitve (npr. kino, gledališče)	2,90	2,91
knjižnica	4,03	3,77
cerkev/prostor za bogoslužje	4,08	4,02
pristočasne dejavnosti (npr. telovadnica, izobraževanje)	3,90	3,79
splošno zadovoljstvo s stanovanjsko sosesko	4,20	4,33

Opombe: * lestvica 1–5 (1 = sploh nisem zadovoljen, 5 = zelo zadovoljen); neodgovorjena vprašanja (manjkajoče vrednosti) in odgovori »ne vem« niso vključeni; ** *t*-test neodvisnih vzorcev za ugotavljanje statistično pomembnih razliko med socialističnimi večstanovanjskimi soseskami in postsocialističnimi ($p \leq 0,05$).

No, jaz sem pa s Fužin, s tasrednega dela /.../ Javni prevoz, zdravstveni dom, knjižnica, butiki, lokali, banke, skratka mesto v malem, vadišča, igrišča, se pravi tut športno igrišče, ne samo šolska. (Oseba 3, ženska, 55 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Jest sem stanujem Na jami /.../ Prednosti so tega dela tko da smo blizu centra, blizu Rožnika, avtobusna postaja je blizu, lekarna je blizu, pošta je blizu, trgovina in banka je blizu, konckoncev tut bifeji so na kupu. (Oseba 1, moški, 76 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

V novejših večstanovanjskih soseskah so stanovalci bolj zadovoljni le z dostopom do lekarn, zdravstvenih domov, zobozdravstvenih ambulant in kulturnih storitev. Vendar pa je treba poudariti, da so bile kulturne storitve v obeh tipih večstanovanjskih sosesk ocenjene zelo nizko (s povprečno oceno 2,90 v starejših večstanovanjskih soseskah in 2,91 v novejših).

Neki stavb, neki prostorov je popolnoma zanemarjenih, praznih. Kulturnih objektov pogrešam, kulture, pa pogrešamo nek spodoben, če ne boste čudno gledala, spodobne lokale. Da prideš lahko, z mejnimi otroci, starši z majhnimi otroci nekam v lokal posedet, tega tam ni, ne. Mamo knjižnico, trikrat na teden odprto, ampak sej pravim zelo pogrešamo, to pa sigurno glede kulture. (Oseba LJ1_6, ženska, 64 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

Ob koncu ocenjevanja zadovoljstva so morali stanovalci tudi navesti, kako so zadovoljni z večstanovanjsko sosesko na splošno. Izkazalo se je, da je splošno zadovoljstvo večje med prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk (povprečna ocena 4,33) kot med stanovalci socialističnih (povprečna ocena 4,20). Razlika sicer ni statistično značilna, vendar rezultat potrjuje hipotezo. Kljub vsemu pa je treba poudariti, da je ocena zadovoljstva v obeh primerih visoka.

4.2 Pomen stanovanjskih sosesk

Pri določanju pomena stanovanjskih sosesk za prebivalce so bile ocenjene prvine dveh vidikov stanovanjskih sosesk, in sicer (a) zunanje grajeno okolje in (b) storitve. Rezultati kažejo, da so prvine zunanjega grajenega okolja pomembnejše za prebivalce postsocialističnih sosesk (povprečna ocena vseh ocenjenih prvin je 4,07, pri starejših večstanovanjskih soseskah pa 3,97). Obratno pa je glede pomena storitev (povprečna ocena vseh ocenjenih prvin je pri socialističnih soseskah 4,02, pri postsocialističnih pa 3,78). To je nekoliko presenetljivo, saj je analiza zadovoljstva pokazala, da so prebivalci novejših večstanovanjskih sosesk manj zadovoljni s storitvami, medtem ko so prebivalci starejših manj zadovoljni z zunanjim grajenim okoljem. Zato bi bilo mogoče pričakovati, da manjše zadovoljstvo poveča stopnjo pomembnosti teh ključnih vidikov večstanovanjskih sosesk. To kaže, da je zadovoljstvo neposredno povezano s tem, kaj se zdi pomembno prebivalcem. Vendar je

Slika 5: Družbena infrastruktura v socialističnih večstanovanjskih soseskah (a) Nova vas 2a v Mariboru in (b) na Fužinah v Ljubljani (foto: Ajda Šeme)

treba poudariti, da podrobnejša analiza pomembnosti vendarle potrjuje naša pričakovanja.

4.2.1 Prvine zunanjega grajenega okolja

Pri analizi pomembnosti prvin zunanjega grajenega okolja se je pokazalo, da je pet prvin od sedmih pomembnejših za prebivalce postsocialističnih večstanovanjskih sosesk (preglednica 5), kar je v skladu s hipotezo. Te prvine so bližina javnega prevoza, bližina pešpoti, urejene kolesarske poti, majhna gostota pozidave in ograjenost sosesk. Bližina rekreacijskih površin in urejene zelene površine so pomembnejše za prebivalce socialističnih večstanovanjskih sosesk. Tudi pri teh prvinah med skupinama ni statistično značilnih razlik. Urejene zelene površine so za prebivalce najpomembnejše. Z najvišjo oceno so jih ocenili v obeh tipih večstanovanjskih sosesk, in sicer s 4,62 v socialističnih večstanovanjskih soseskah in 4,55 v postsocialističnih. Sledijo bližina sprehajalnih poti s povprečno oceno 4,53 v starejših večstanovanjskih soseskah in 4,54 v novejših, bližina javnega prevoza (4,48 proti 4,54) in nizka gostota po-

Slika 6: Napisa v postsocialističnih večstanovanjskih soseskah (a) Atrium in (b) Zelene Jarše (foto: Boštjan Kerbler)

zidave. Med vsemi ocenjenimi prvini je za stanovalce obeh tipov večstanovanjskih sosesk najmanj pomembna ograjenost večstanovanjskih sosesk. Vendar je treba poudariti, da so prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk ta sestavni del zunanjega okolja ocenili kot pomembnejši (povprečna ocena 2,68) kot stanovalci socialističnih večstanovanjskih sosesk (povprečna ocena 2,05). Razlika je tudi statistično značilna.

Jst živim na Novi Grbini, tle na Viču, kjer imamo v bistvu ograjo okrog in na okrog in je strogo zaklenjeno in tut v bistvu, če gre kdo vn se zaprejo avtomatično vrata za njim, ne, ima tiste uteži in je tko moteče. Ne, mogoče samo s tega vidika, da ni več tega druženja, da bi z drugega naselja pršli in se vsi skup podružl, kar tut jst zelo pogrešam, ampak tut s tega vidika, da recimo tisti, ki živijo v bloku, ki je bolj notr, ne, odmaknjeno od tistga vhoda, nima možnosti dostave ničesar, ane /.../ mam zasebnost in to ampak je kr mal moteče, da so zaprte, to tut jst ugotavljam. (Oseba LJ1_3, moški, 46 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

Preglednica 5: Pomen izbranih prvin zunanjega grajenega okolja in storitev glede na tip večstanovanjske gradnje (povprečje)*

Vidiki sosesk in njihove prvine	Socialistična gradnja	Postsocialistična gradnja
Prostorski dejavniki		
bližina javnega prevoza	4,48	4,54
bližina sprehajalnih poti	4,53	4,54
bližina rekreacijskih površin	4,08	3,99
urejene kolesarske poti	3,83	3,90
urejene zelene površine	4,62	4,55
nizka gostota pozidave	4,22	4,29
ograjnost večstanovanjske soseske (zaprta soseska za nestanovalce – npr. ograja, zapornica, table za prepoved prehoda)**	2,05	2,68
Storitve		
šola	4,02	3,68
vrtec	4,03	3,69
lekarna**	4,67	4,39
pošta**	4,47	4,18
banka**	4,36	4,07
živilska trgovina**	4,77	4,62
zdravstveni dom	4,49	4,25
zobozdravstvena ambulanta**	4,35	3,94
prehranske storitve (npr. restavracija, kavarna)	3,39	3,36
storitve osebne nege (npr. frizer)**	3,97	3,62
kulturne storitve (npr. kino, gledališče)	3,25	3,20
knjižnica	3,91	3,87
cerkev/prostor za bogoslužje	2,89	2,54
pristočasne dejavnosti (npr. telovadnica, izobraževanje)	3,72	3,53

Opombe: * lestvica 1–5 (1 = sploh ni pomembno, 5 = zelo pomembno); neodgovorjena vprašanja (manjkajoče vrednosti) in odgovori »ne vem« niso vključeni; ** t-test neodvisnih vzorcev za ugotavljanje statistično pomembnih razliko med socialističnimi in postsocialističnimi večstanovanjskimi soseskami ($p \leq 0,05$).

Jst mam podobno v bistvu izkušnjo. Ampak sem pa v bistvu z ene soseski, k je bla mišljena kot taka z vrati pa se takrat, ne vem zakaj, ni to zgodil, se pa zde v bistvu mal v nadzornem odboru nek tak »batle«, ker pač nekateri stanovalci zde želijo to zde doseči. In je pač soseska, ki ima povsod table, da je to privat lastnina in da tisti ki niso stanovalci naj se odstranijo vn in tko naprej. Ampak ja, je mogoče neka ta zaprtost tut tko znotraj blokov samih recimo, je ogromno enih zaklenjenih vrat, recimo skozi stopnišča in podobno, kar je čist, čisti nesmisu. (Oseba LJ1_9, moški, 35 let, Ljubljana, postsocialistična večstanovanjska soseska)

4.2.2 Storitve

Rezultati so pokazali, da so vse ocenjevane storitve pomembnejše za prebivalce socialističnih večstanovanjskih sosesk, kar ne potrjuje hipoteze. Kar šest povprečnih ocen ocenjevanih pr-

vin se statistično značilno razlikuje med primerjanima tipoma večstanovanjskih sosesk (preglednica 5), in sicer lekarne, pošta, banke, trgovine z živili, zobozdravstvene ambulante in storitve osebne nege. Vendar je treba poudariti, da so prve štiri našete storitve pomembne tudi za stanovalce postsocialističnih večstanovanjskih sosesk, saj so bile ocenjene zelo visoko. Najpomembnejša storitev za prebivalce obeh tipov večstanovanjskih sosesk so trgovine z živili. V starejših stanovanjskih soseskah je bila ta storitev ocenjena s povprečno oceno 4,77, v novejših pa s 4,62. To sta tudi najvišji oceni med vsemi ocenjenimi prvinami v raziskavi. Stanovalci so tej storitvi pripisovali veliko večji pomen, kot je bilo njihovo dejansko zadovoljstvo z njo. Prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk so velik pomen pripisali tudi trem drugim storitvam, s katerimi so glede dostopnosti manj zadovoljni kot prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk, in sicer so to lekarne, zdravstveni domovi in zobozdravstvene ambulante.

Preglednica 6: Strinjanje s trditvami o bivanjskih izkušnjah in medsosedskih odnosih glede na tip večstanovanjske gradnje (povprečje)*

Trditve glede bivanja in medsosedskih odnosov	Socialistična	Postsocialistična
Bivanje		
Večstanovanjska soseska izpolnjuje vsa moja merila za prijetno bivanje.	4,10	4,17
V večstanovanjski soseski je dovolj zelenih površin.	4,29	4,28
Večstanovanjska soseska je primerna za vse starostne skupine.	4,24	4,38
Medsosedski odnosi		
Stanovalci v večstanovanjski soseski so dobri sosedi (pripravljene so pomagati, so prijateljski itd.).	3,81	3,95
Stanovalci v večstanovanjski soseski so med seboj povezani.	3,21	3,18
Stanovalci v tej soseski delijo enake vrednote.	3,02	3,11
Stanovalci večstanovanjske soseske imajo podoben družbeno-ekonomski status.	2,98	3,08
Družbena raznolikost (mešanost) v večstanovanjski soseski spodbuja stike med stanovalci.	3,02	2,97

Opombi: * lestvica 1–5 (1 = sploh se ne strinjam, 5 = zelo se strinjam); neodgovorjena vprašanja (manjkajoče vrednosti) in odgovori »ne vem« niso vključeni; ** t-test neodvisnih vzorcev za ugotavljanje statistično pomembnih razliko med socialističnimi večstanovanjskimi soseskami in postsocialističnimi ($p \leq 0,05$).

4.3 Mnenja o bivanju in medsosedskih odnosih v večstanovanjskih soseskah

V zvezi z mnenji stanovalcev glede večstanovanjskih sosesk sta bila ocenjena dva vidika, in sicer (a) bivanjske izkušnje in (b) medsosedski odnosi. V obeh primerih imajo prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk v povprečju pozitivnejša mnenja do svojih sosesk, kar potrjuje hipotezo. Na splošno je bila povprečna ocena strinjanja z vsemi trditvami v obeh tipih večstanovanjskih sosesk višja glede bivanjskih izkušenj – v socialističnih večstanovanjskih soseskah je bila povprečna ocena 4,21, v postsocialističnih večstanovanjskih soseskah pa 4,28. V primeru medsosedskih odnosov je bila ta ocena 3,26 v primeru postsocialističnih večstanovanjskih sosesk, 3,21 pa v primeru socialističnih večstanovanjskih sosesk. Kljub temu je treba poudariti, da so nekatere trditve stanovalci starejših večstanovanjskih sosesk vseeno ocenili višje.

4.3.1 Bivanjske izkušnje

Prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk so se najbolj strinjali s trditvijo »Večstanovanjska soseska je primerna za vse starostne skupine.«. Trditve so ocenili s povprečno oceno 4,38 (preglednica 6). Po drugi strani so se stanovalci socialističnih večstanovanjskih sosesk najbolj strinjali s trditvijo »V večstanovanjski soseski je dovolj zelenih površin.«. Trditve je bila ocenjena s povprečno oceno 4,29. Kljub temu so jo prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk ocenili skoraj enako (povprečna ocena 4,28). Poudariti je treba, da so bile vse trditve, povezane z bivanjskimi izkušnjami, ocenjene zelo visoko, vključno s trditvijo »Večstanovanjska soseska izpolnjuje vsa moja merila za prijetno bivanje.«, ki so jo prebivalci novejših

večstanovanjskih sosesk ocenili s povprečno oceno 4,17, tisti v starejših pa s 4,10. Med povprečnimi ocenami obeh tipov stanovanjskih sosesk ni bilo statistično pomembnih razlik.

In potem je tu medgeneracijsko, ne tut na konc koncev trčimo v različne interese, ne. Mladi iščejo ulico gibanja, zabavo, srednji iščejo neko lažjo dostopnost, funkcionalnost, služba, prostor, starejši pa iščejo, upravičeno, mir, tišino, nekaj gre za trčenje večih interesov. (Oseba 5, moški, 45 let, Maribor, socialistična večstanovanjska soseska)

Recimo js sm pršla iz velike hiše. To so tako veliki stroški in pospravljanja, drugi so na izlete hodil, js sm šipe pomivala in tko naprej, šipe do tal. Višina stropa 5, 6 metrov. Za ogrevanja ogromn denarja. K sm pršla tle v blok, sm gledala račune sm rekla, ja, a je to možno. Ogrevanje, ne. Pa voda, pa čiščenje, čisto, pa 5 evrov pride, recimo, ne. Krasno. To je res prednost. In men je v redu. Ne rabm več. (Oseba 4, ženska, 75 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

4.3.2 Medsosedski odnosi

Med obema tipoma večstanovanjskih sosesk prav tako ni bilo statistično pomembnih razlik glede medsosedskih odnosov (preglednica 6). Poleg tega je treba poudariti, da nobena trditve, ki se nanaša na ta vidik, ni bila ocenjena s povprečno oceno 4 ali več. Najvišje je bila ocenjena trditve »Prebivalci soseske so dobri sosede (pripravljene so pomagati, so prijazni itd.).«.. Bolje so jo ocenili prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk (3,95) kot tisti v socialističnih (3,81). Stanovalci novejših večstanovanjskih sosesk so višje ocenili tudi trditvi »Prebivalci večstanovanjske soseske imajo enake vrednote.« in »Prebivalci večstanovanjske soseske imajo podoben soci-

alno-ekonomski status.«, medtem ko so prebivalci starejših večstanovanjskih sosesk višje vrednosti pripisali trditvama »Prebivalci večstanovanjske soseske so med seboj povezani.« in »Socialna raznolikost v večstanovanjski soseski spodbuja stike med prebivalci.«. V primeru postsocialističnih večstanovanjskih sosesk je bila zadnjenavedena trditev ocenjena najslabše med vsemi ocenjenimi prvinami na sploh (povprečna ocena 2,97).

Zaj so ti stari ljudje, ki smo skupaj prišli, umirajo, odse-ljujejo, kakorkoli prihajajo novi. Stanovanja se oddajajo za turizem, ali za podnajemništvo, ali za študente. In zaj so tu sami tuji so notr in potem ni več druženja. (Oseba 3, moški, 75 let, Maribor, socialistična večstanovanjska soseska)

Js živim tam od prvega dne, ki je, tu je pred 44 leti okrog odkar smo se sm preselila in morm rečt, da odnosi so bili skos pristni, prijateljski. Veste zadnje čase pa ljudi se zapirajo vsak v svoj krog in razmišljajo tudi po svoji glavi, tako da, to vidimo. (Oseba 6, moški, 72 let, Maribor, socialistična večstanovanjska soseska)

Da js dam Fužine, ane. Ko sem se jaz tja preselila, je blo zlo veliko otrok na vhodu, nekih grafitov, nikol ogrožen, vedno so fantje skočil, če si nosu, vrata odpiral tko, ane. Ampak jih je blo pa res velik in verjetno, če nis biu navajen, da ti je blo čudn al karkol. Zdej je pa, se je postaralo naselje, ane. In tut tej novi otroci se ne družjo več tolk zuni. Da bi o kšnem hrupu govoril, sploh ni, pa mam dve osnovni šoli, pa eno srednjo, tko mogoče, bi pa kr mal pogrešala, kr mal več tega življenja, recimo. (Oseba 3, ženska, 55 let, Ljubljana, socialistična večstanovanjska soseska)

5 Sklep

V članku smo analizirali in medsebojno primerjali kakovost bivanja v dveh različnih tipih stanovanjskih sosesk, zgrajenih v različnih družbenopolitičnih in gospodarskih sistemih, in sicer v množičnih večstanovanjskih naseljih, zgrajenih v obdobju socializma (1945–1990), in v večstanovanjskih naseljih, zgrajenih v obdobju postsocializma (leta 1991 in pozneje), ki sovпада s prehodom v tržno gospodarstvo. Hipoteza je temeljila na prepričanju, da so družbene in vrednostne spremembe, do katerih je prišlo v postsocialističnem obdobju, vplivale na pričakovanja, želje, zahteve in potrebe stanovalcev glede kakovosti bivanja v večstanovanjskih naseljih. Pričakovati je bilo mogoče, da so večstanovanjske soseske iz časa socializma postale manj privlačne za bivanje, saj naj bi bile manj kakovostne v primerjavi z novejšimi, postsocialističnimi. Zaznave in razmišljanja stanovalcev, ki izražajo kakovost bivanja, smo preverjali z merjenjem zadovoljstva z bivanjem, z ugotavljanjem

Slika 7: Druženje v socialističnih večstanovanjskih soseskah (a) Fužine v Ljubljani in (b) Štepanjsko naselje v Ljubljani (foto: (a) Ajda Šeme in (b) Boštjan Kerbler)

pomena večstanovanjskih sosesk za stanovalce in mnenj, ki jih imajo stanovalci glede svojih večstanovanjskih sosesk, ter tudi z merjenjem stopnje navezanosti in potencialne selitve v primeru nezadovoljstva s stanovanjsko sosesko (kar ni vključeno v članek). Ocenjenih je bilo šest ključnih vidikov večstanovanjskih sosesk, in sicer stanovanja, večstanovanjske stavbe, zunanje grajeno okolje, storitve, bivalne izkušnje in medsosedski odnosi.

Rezultati raziskave so potrdili hipotezo, vendar ne v celoti. Prebivalci postsocialističnih večstanovanjskih sosesk so na splošno bolj zadovoljni s stanovanjem, večstanovanjskimi stavbami in zunanjim grajenim okoljem, ki mu prav tako pripisujejo velik pomen. Večinoma imajo tudi bolj pozitiven odnos do bivanja in medsosedskih odnosov. Hkrati so rezultati pokazali, da so prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk na splošno bolj zadovoljni s storitvami v svojih večstanovanjskih soseskah in jim pripisujejo tudi večji pomen. Poleg storitev so se v socialističnih večstanovanjskih soseskah izkazale kot dostopnejše oziroma bolj urejene tudi prvine drugih ključ-

nih vidikov. Predvsem izstopajo zelene površine s pripadajočo opremo (igrišča in rekreacijske površine). Za te so stanovalci socialističnih sosesk izrazili večje zadovoljstvo in tudi večji pomen v primerjavi s stanovalci postsocialističnih. Večjo stopnjo strinjanja so navedli tudi pri trditvi, da je v njihovih večstanovanjskih soseskah dovolj zelenih površin. Prebivalci socialističnih večstanovanjskih sosesk so bolj zadovoljni tudi z javnim prometom in prometnimi povezavami z drugimi deli mesta, poleg tega so tudi bolj povezani med seboj.

Čeprav hipoteza ni bila v celoti dokazana, je raziskava potrdila predvidevanja, da postsocialistične večstanovanjske soseske v določenih vidikih nudijo stanovalcem višji stanovanjski standard in boljšo kakovost bivalnega okolja. Zato je bivanje v teh soseskah privlačnejše. Večstanovanjske stavbe v teh soseskah so dobro vzdrževane in se ponašajo s sodobno zasnovo ter ponujajo prostorna in udobna stanovanja. Za zunanje grajeno okolje so značilni čistoča, varnost in mir, saj ga odlikujejo majhna gostota prometa, veliko parkirnih mest, dobro urejene sprehajalne in kolesarske poti ter pločniki. Vse te prvine zadovoljujejo potrebe, želje in zahteve prebivalcev po kakovostnem in sodobnem življenju.

Raziskava je razkrila tudi pomembne pomanjkljivosti postsocialističnih stanovanjskih sosesk. Predvsem jim primanjkuje osnovnih storitev in zelenih površin, ki so bile značilne za socialistične večstanovanjske soseske. Te razlike izražajo različna družbenopolitična in gospodarska sistema, v katerih sta se razvijala ta tipa večstanovanjskih sosesk. Čeprav so imele večstanovanjske soseske iz socialističnih časov masivne, utilitarne visoke stavbe in večinoma montažna stanovanja, so zadovoljevale vsakodnevne potrebe prebivalcev. Te soseske so se gradile na obrobju mest, predvsem v bližini industrijskih obratov in so zagotavljale stanovanja ter celovito družbeno infrastrukturo in storitve za delavce. Poleg tega so vključevale obsežne zelene površine, ne le za spodbujanje bolj zdravega življenjskega okolja in izboljšanje estetskega videza, temveč tudi za spodbujanje družbenih stikov, kar je bilo v času socializma izjemno pomembno. Kljub samozadostnosti in obrobnim lokacijam so socialistične večstanovanjske soseske ohranjale odlično povezanost z mestnimi središči z zmogljivimi omrežji javnega prevoza, kar je v nasprotju s slabostmi, na katere so opozorili v postsocialističnih večstanovanjskih soseskah. Vse to potrjuje izrazito funkcionalnost socialističnih stanovanjskih sosesk, ki izhaja iz celostnega načrtovanja mest.

S spremembo družbenopolitičnega in gospodarskega sistema se je to spremenilo. Stanovanjske gradnje ni več financirala država, temveč zasebni investitorji in s tem finančni kapital. Res je, da je gradnja postala kakovostnejša, stanovanja prostornejša, večstanovanjske stavbe nižje in stanovanjska naselja modnega videza, vendar so investitorji želeli s prodajo takih

stanovanj predvsem zaslužiti. Vse to so začeli izravnati na račun zunanjega prostora. Gradbene parcele se namreč v celoti zadržavajo. Zelenih površin v postsocialističnih večstanovanjskih soseskah zato pogosto skoraj ni, če pa že so, je njihova raba pogosto omejena. S tem je okrnjena tudi možnost družbenih stikov med stanovalci. V sodobni družbi, ki je postala izrazito individualistična, je to še posebej problematično. Ker je stanovanjska gradnja usmerjena le v zapolnjevanje prostih prostorov v mestih, so postsocialistična večstanovanjske soseske zelo pogosto le individualne večstanovanjske stavbe, za katere ni dodatno načrtovane niti zgrajene družbene infrastrukture. Poleg tega javni prevoz ni prilagojen posameznim novogradnjam. Tudi v primeru večjih gradbenih parcel gradijo na njih različni investitorji, in sicer s svojo dinamiko in vizijo gradnje. V takih primerih bi moralo mesto na delu gradbenega zemljišča predvideti tudi družbeno infrastrukturo prihodnjega večstanovanjskega naselja, vendar tega večinoma ne stori ali pa se to izvede le v omejenem obsegu (na primer trgovine z živili). Vse te pomanjkljivosti znižujejo kakovost življenja v postsocialističnih večstanovanjskih soseskah.

Za izboljšanje kakovosti bivanja bi morala mesta v prihodnje bolj celostno načrtovati nova večstanovanjska naselja. Odpovedati bi se morala delu kapitala, ki ga dobijo s prodajo zemljišč gradbenim investitorjem, in na teh zemljiščih zgraditi družbeno infrastrukturo za prebivalce prihodnjih večstanovanjskih naselij. Razvoj te infrastrukture bi moral potekati sočasno z gradnjo večstanovanjskih sosesk. Poleg tega bi morala mesta določiti obseg zelenih površin, ki bi jih investitorji morali urediti ob stanovanjskih stavbah, ali pa sama prevzeti odgovornost za ureditev teh. Za izboljšanje kakovosti bivanja v socialističnih večstanovanjskih soseskah bi si morala mesta začeti celovito prizadevati za prenovo, pri čemer bi morala dajati prednost prenovi stanovanjskih stavb in zunanjega okolja. Zagotoviti bi se tudi moralo, da so osnovne storitve v teh večstanovanjskih soseskah dostopne, zelene površine pa ustrezno vzdrževane.

Visoko kakovost bivanja je torej mogoče zagotoviti le s celostnim načrtovanjem novejših stanovanjskih sosesk in prenovo starejših. Prihodnje raziskave bi se zato morale osrediniti na to, kako doseči in uresničiti ta cilja.

.....
Izr. prof. dr. Boštjan Kerbler, strokovno-raziskovalni svetnik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.kerbler@uirsi.si

Ajda Šeme, mlada raziskovalka
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: ajda.seme@uirsi.si

Miriam Hurtado Monarres, samostojna strokovna sodelavka
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: miriamhm@uirsi.si

Dr. Richard Sendi, znanstveni svetnik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: richard.sendi@uirs.si

Zahvala

Ugotovitve, predstavljene v tem članku, so rezultat triletnega projekta *Kakovost bivanja v večstanovanjskih soseskah v socialistični in postsocialistični dobi: primerjalna analiza med Slovenijo in Hrvaško*, ki je trajal od leta 2020 do leta 2023 ter ga je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (šifra projekta J5-2568). Raziskava je bila izvedena tudi na Hrvaškem, zato so rezultati med državama primerljivi. V tem članku so predstavljeni le rezultati za Slovenijo.

Viri in literatura

- Bolt, G. (2018): Who is to blame for the decline of large housing estates? An exploration of socio-demographic and ethnic change. V: Hess, D., Tammaru, T., in Van Ham, M. (ur.): *Housing estates in Europe: Poverty, ethnic segregation and policy challenges*, str. 57–74. Cham, Springer.
- De Decker, P., in Newton, C. (2009): At the fall of utopia. *Urbani izziv*, 20(2), str. 74–82.
- De Dekker, K., Hall, S., Van Kempen, R., in Tosics, I. (2005): Restructuring large housing estates in European cities: An introduction. V: Van Kempen, R., De Dekker, K., Hall, S., in Tosics, I. (ur.): *Restructuring large housing estates in Europe*, str. 1–17. Bristol, The Policy Press.
- Dekker, K., in van Kempen, R. (2004): Large housing estates in Europe: Current situation and development. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 95(5), str. 570–577.
- Dimitrovska Andrews, K., in Sendi, R. (2001): Large housing estates in Slovenia: A framework for renewal. *European Journal of Housing Policy*, 1(2), str. 233–255.
- Hess, D. B., Tammaru, T., in van Ham, M. (2018): Lessons learned from a pan-European study of large housing estates: Origin, trajectories of change and future prospects. V: Hess, D. B., Tammaru, T., in van Ham, M. (ur.): *Housing estates in Europe: Poverty, ethnic segregation and policy challenges*, str. 3–31. Cham, Springer.
- Jamieson, S. (2004): Likert scales: How to (ab)use them. *Medical Education*, 38(12), str. 1217–1218.
- Klemenčič, T. (1985): *Stanovanjsko gospodarstvo*. Ljubljana, ČGP Delo.
- Knorr-Siedow, T. (1996): Present and future outlook for large housing estates. V: Schwedler, H. U. (ur.) *Environmental improvements in pre-fabricated housing estates*. Berlin, European Academy of the Urban Environment, Institute for Regional Development and Structural Planning.
- Monclús, J., in Díez Medina, C. (2016): Modernist housing estates in European cities of Western and Eastern Blocs. *Planning Perspectives*, 31(4), str. 533–562.
- Murie, A., Knorr-Siedow, T., in Van Kempen, R. (ur.) (2003): *Large housing estates in Europe: General developments and theoretical backgrounds*. Utrecht, Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- Musterd, S., Marcińczak, S., Van Ham, M., in Tammaru, T. (2017): Socio-economic segregation in European capital cities. Increasing separation between poor and rich. *Urban Geography*, 38(7), str. 1062–1083.
- Norman, G. (2010): Likert scales, levels of measurement and the "laws" of statistics. *Advances in Health Science Education*, 15(5), str. 625–632.
- Power, A. (1999): High-rise estates in Europe: Is rescue possible? *Journal of European Social Policy*, 9(2), str. 139–163.
- Priemus, H., in Metselaar, G. (1993): Urban renewal policy in a European perspective. *Netherlands Journal of Housing and the Built Environment*, 8(4), str. 447–470.
- Rowlands R., Musterd, S., in Van Kempen, R. (ur.) (2009): *Mass housing in Europe: Multiple faces of development, change and response*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Sendi, R., Aalbers, M., in Trigueiro, M. (2009): Public space in large housing estates. V: Rowlands, R., Musterd, S., in van Kampen, R. (ur.): *Mass housing in Europe*, str. 131–156. London, Palgrave Macmillan.
- Sendi, R., in Kerbler, B. (2021): The evolution of multifamily housing: Post-Second World War large housing estates versus post-socialist multifamily housing types in Slovenia. *Sustainability*, 13(18), str. 1–19.
- Statistični urad Republike Slovenije (2012): *Ljudje, družine, stanovanja. Registrski popis prebivalstva 2011*. Ljubljana.
- Temelová, J., Novák, J., Ouředníček, M., in Puldová, P. (2010): Housing estates in the Czech Republic after socialism: Various trajectories and inner differentiation. *Urban Studies*, 48(9), str. 1811–1834.
- Turkington, R., Van Kempen, R., in Wassenberg, F. (ur.) (2004): *High-rise housing in Europe: Current trends and future prospects*. Delft, Delft University Press.
- Van Kempen, R., Dekker, K., Hall, S., in Tosics, I. (ur.) (2005): *Restructuring large housing estates in Europe*. Bristol, The Policy Press.